

HALINA SZULCE

RYNEK ROLNY, JEGO FUNKCJA I ROLA W STEROWANIU PRODUKCJĄ ROLNĄ

W przedstawionych rozważaniach podjęta została próba krótkiego omówienia osiągnięć poznańskiego ośrodka nauk handlowych w zakresie szeroko pojętej problematyki obrotu rolnego. Starano się także zaprezentować pewne kierunki myślowe związane z określeniem skuteczności działania najważniejszych instrumentów polityki rynkowej na kształtowanie równowagi na rynku artykułów żywnościowych, a w szczególności na stymulowanie poziomu i struktury produkcji rolnej.

Przedstawiając ważniejsze wyniki badań z zakresu funkcjonowania rynku produktów rolnych, a także handlu wiejskiego prowadzonych w ośrodku poznańskim, trudno nie wspomnieć, że żywe zainteresowania tymi zagadnieniami datują się już od lat pięćdziesiątych. W tym okresie pojawiło się wiele opracowań związanych z problematyką skupu produktów rolnych, a także z działalnością handlu wiejskiego i zaopatrzeniem wsi w ujęciu przestrzennym. Z końca lat pięćdziesiątych pochodzą liczne uogólnienia dotyczące mechanizmu funkcjonowania i tendencji na rynku rolnym. Powstało wówczas — w ośrodku poznańskim, kierowanym przez Profesora Zbigniewa Zakrzewskiego — szereg opracowań charakteryzujących odrębności tego rynku rolnego, politykę państwa w dziedzinie przejmowania nadwyżek rolniczych oraz charakteryzujących koszty rynku rolnego i ceny skupu produktów rolnych¹. Ogólne prawidłowości znamionujące rynek rolny i jego działanie w intencji określenia niezbędnych warunków zapewniających maksymalną jego

¹ Z. Zakrzewski, *Rynek rolniczy i jego odrębności*, Ruch Prawniczy i Ekonomiczny nr 1, 1958; tegoż autora: *Polityka zbytu produktów rolnych*, Poznań 1959; B. Markowski, *Niektóre elementy kosztów obrotu a ceny produktów rolnych*, Handel Wewnętrzny nr 1, 1959; *Koszty rynku a ceny produktów rolnych*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny nr 2, 1960; J. Dietl, B. Markowski, *Wpływ cen i struktury skupu produktów rolnych na poziom kosztów w gminnych spółdzielniach*, Handel Wewnętrzny nr 1, 1957; J. Dietl, R. Gałęcki, *Metody analizy kosztów skupu*, Warszawa 1956.

efektywność przedstawił w swoim studium J. Dietl². Pojawiło się kilka obszernych publikacji Z. Zakrzewskiego³, omawiających w ujęciu encyklopedycznym zasady ekonomiki i organizacji skupu produktów rolnych. Z tego okresu pochodzi również opracowanie systemu analizy działalności gospodarczej przedsiębiorstw skupu i obrotu produktami rolnymi⁴.

Spośród rynków rolnych różnych branż największą uwagę budził w Poznaniu obrót zbożem oraz żywcem i mięsem. W zakresie rynku zbożowego poddawano ocenie system obowiązujących dostaw zbóż, próbowano uzasadnić dążenie do zintegrowania całości gospodarki zbożowej w jednej organizacji handlowo-przemysłowej, krytycznie badano system zachęty w systemie kontraktacji zbóż, charakteryzowano przesłanki lokalizacji młynów gospodarczych oraz zaopatrzenie wsi w zboża chlebowe. Dla potrzeb przestrzennej analizy produkcji i podaży zbóż wykorzystana taksonomiczną metodą podobieństw⁵.

Na drugim rynku branżowym, stanowiącym przedmiot zainteresowania poznańskich ekonomistów, dokonano przestrzennej analizy podaży trzody chlewnej objętej kontraktacją inną metodą taksonomiczną, metodą różnic przeciętnych⁶. W Poznaniu rozpatrywano również funkcjonowanie rynku i handlu wiejskiego w szerszym aspekcie, jego zadań na odcinku zaopatrzenia wsi w ścisłym powiązaniu z produkcją rolniczą oraz ze skupem.

Żywe zainteresowanie rynkiem rolnym kontynuowano w ośrodku poznańskim również w latach następnych. T. Kramer⁷ ukazał mechanizm oraz kierunki przemian zachodzących w okresie wielkiego uprzemysłowienia kraju, które prowadzą do rozszerzenia rynku wewnętrznego, dy-

² J. Dietl, *Rynek produktów rolnych*, Warszawa 1959.

³ Między innymi były to: Z. Zakrzewski, *Zadania, rodzaje i formy organizacyjne obrotu towarowego*, Warszawa 1956; *Ekonomika skupu i obrotu produktami rolnymi*, cz. 2 (cz. 1 — E. Sackiewicz), Warszawa 1957; *Rozwój skupu produktów rolnych*, w pracy zbiorowej: *Ekonomika i organizacja skupu produktów rolnych*, Warszawa 1956.

⁴ J. Dietl, R. Gałęcki, *Analiza działalności gospodarczej przedsiębiorstw skupu i obrotu produktami rolnymi*, Warszawa 1956.

⁵ Z. Zakrzewski, *O zmianę dotychczasowego systemu obowiązkowych dostaw zbóż*, *Myśl Gospodarcza* nr 6, 1957; tegoż: *Niektóre problemy monopolu zbożowego w Polsce*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* nr 4, 1958; Z. Gługiewicz, *Bońdże ekonomiczne w systemie kontraktacji*, *Gospodarka Zbożowa* nr 3, 1956, T. Kramer, *Spożycie zbóż przez ludność wiejską*, *Handel Wewnętrzny* nr 3, 1959; tegoż: *Lokalizacja młynów rolniczych w świetle rozmieszczenia samozaopatrzenia w zboża chlebowe*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* nr 4, 1959; tegoż: *Ekonomiczne przesłanki lokalizacji młynów gospodarczych*, *Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu* nr 16, 1960; A. Szpaderski, *Zastosowanie metody podobieństw do rejonizacji ekonomiczno-rolniczej*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* nr 2, 1960.

⁶ Z. Gługiewicz, *Rejony podaży kontraktowanej trzody chlewnej w województwie poznańskim*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* nr 2, 1960.

⁷ T. Kramer, *Rynek wiejski a proces industrializacji*, Warszawa 1963.

namizując jednocześnie wymianę między miastem i wsią. R. Gałęcki⁸ dokonał charakterystyki i oceny aktualnego stanu rynku produktów rolnych województwa opolskiego z jednoczesnym określeniem jego tendencji rozwojowych. W ramach serii „Rynku wiejskiego”, wydawanej przez Spółdzielczy Instytut Badawczy, ukazały się trzy duże opracowania, będące wynikiem badań zespołu autorów: M. Brojerskiego, H. Szulce i Z. Zakrzewskiego⁹. Poświęcone one były wyznaczeniu strefy żywielskiej Poznania, określeniu wpływu różnych czynników na kształtowanie się obrotu wewnętrznego wsi, w tym sprzedaży produktów rolnych na targowiskach oraz określeniu stopnia denaturalizacji spożycia w zależności od sprawności działania handlu wiejskiego. Zainteresowaniem cieszyła się również praca określająca tendencje rozwojowe handlu wiejskiego na terenie Wielkopolski¹⁰. Rezultatem badań naukowych i dociekań H. Szulce¹¹ jest próba określenia podstawowych funkcji rynku wiejskiego w poszczególnych ogniwach obrotu w powiązaniu z jego oddziaływaniem na rolnictwo. We wcześniejszej publikacji wspomniana autorka wykazuje odmienność warunków obsługi handlowej wsi w różnych regionach kraju. H. Szulce i M. Brojerski na podstawie szeroko zakrojonych badań empirycznych dokonali analizy zakupów ludności wiejskiej dokonywanych przez nią w miastach powiatowych¹².

Żywe było również zainteresowanie ekonomistów poznańskich problematyką rynku i handlu wiejskiego w ujęciu branżowym. Rynek zbożowy określili nieco bliżej w swoich studiach A. Szpaderski¹³ i M. Sowuła¹⁴. M. Brojerski¹⁵ zajmował się badaniami rynku płodów ogrodnich. W swojej pracy podjął próbę określenia funkcji tego rynku, mechaniz-

⁸ R. Gałęcki, *Kierunki rozwojowe rynku produktów rolnych województwa opolskiego w latach 1950 - 1975*, Opole 1964.

⁹ M. Brojerski, H. Szulce, Z. Zakrzewski, *Rola handlu spółdzielczego w zaopatrzeniu Poznania w artykuły żywnościowe z Wielkopolski*, SIB, Seria Rynku Wiejskiego nr 40, Warszawa 1972; *Obrót wewnętrzny wsi na tle społeczno-gospodarczym rolnictwa*, SIB, Seria Rynku Wiejskiego nr 46, Warszawa 1973; *Denaturalizacja spożycia a zadania spółdzielczego handlu wiejskiego*, SIB, Seria Rynku Wiejskiego nr 55, Warszawa 1974.

¹⁰ M. Brojerski, J. Dietl, B. Gregor, H. Szulce, *Kierunki rozwoju handlu miejskiego w Wielkopolsce*, Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu nr 32, 1968.

¹¹ H. Szulce, *Rynek i handel wiejski jako czynnik rozwoju rolnictwa*, Zeszyta Naukowe WSE w Poznaniu nr 52, 1973; *Rola spółdzielczości w rozwoju rynku miejskiego*, SIB Seria Rynku Wiejskiego nr 52, Warszawa 1975; *Czynniki różnicujące handlową obsługę wsi*, SIB Seria Rynku Wiejskiego nr 22, Warszawa 1970.

¹² H. Szulce, M. Brojerski, *Rola miast powiatowych w zakupach konsumpcyjnych ludności wiejskiej*, Warszawa 1971.

¹³ A. Szpaderski, *Rynek zbożowy w Poznaniu*, Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu nr 26, Poznań 1962.

¹⁴ M. Sowuła, *Charakter rynku zbożowego, Szkice o sytuacji i polityce zbożowej w Polsce*, Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu nr 43, Poznań 1968.

¹⁵ M. Brojerski, *Koszty i marże rynku płodów ogrodnich*, Warszawa 1972

mu jego działania, a także oceny jego efektywności. Tenże autor nieco później skoncentrował się na analizie rynku środków do produkcji rolnej¹⁶. W efekcie podjętych badań omawia on różnorodne następstwa rozwoju polskiego rolnictwa i przemian społeczno-gospodarczych, dla zadań oraz rozwiązań przyjętych w sferze handlu artykułami do produkcji rolnej. Rynkiem żywca i mięsa zajmował się Z. Gługiewicz¹⁷. W swoich badaniach dokonał on wszechstronnej analizy kształtowania się kontrakcji trzody chlewnej w województwie poznańskim, ustalając rejony podaży za pomocą metody taksonomicznej różnic przeciętnych.

Aktualne zainteresowania problematyką rynku rolnego koncentrują się przede wszystkim wokół analizy i oceny polityki prowadzonej na rynku rolnym, a właściwie szerzej — na rynku artykułów żywnościowych¹⁸. Zaangażowani w tym temacie autorzy wytyczyli sobie za cel zbadanie i ocenę skuteczności działania poszczególnych instrumentów polityki ekonomicznej między innymi dla utrzymania równowagi na rynku artykułów żywnościowych, sterowania konsumpcją, a przede wszystkim stymulowania poziomem i strukturą produkcji rolnej. Prowadzone w tym zakresie badania wskazują, że skuteczność działania określonych instrumentów polityki rynkowej jest ograniczona, a niekiedy wywołują one nawet zupełnie niezamierzone skutki. Każde bowiem zmiany instrumentów polityki ekonomicznej oddziałują nie tylko na rolnictwo, lecz mają z reguły również swoje reperkusje w innych gałęziach współuczestniczących w procesie produkcji żywności. Mimo to działanie poprzez instrumenty polityki ekonomicznej jest w zasadzie jedyną, skuteczną formą realizacji określonych zadań planowych. Przewidywanie natomiast ewentualnych, niezamierzonych skutków podjętej decyzji i wprowadzanie natychmiastowych korekt zapewnia osiągnięcie celu. Można zatem mieć nadzieję, że szczegółowa analiza poszczególnych instrumentów i skutków ich działania dostarczy przesłanek pozwalających na podejmowanie optymalnych decyzji w dziedzinie polityki zmierzającej do utrzymania rów-

¹⁶ M. Brojerski, *Handel artykułami do produkcji rolnej a poziom gospodarczy rolnictwa*, Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu, z. 54, Poznań 1974.

¹⁷ Z. Gługiewicz, *Metoda różnic przeciętnych w zastosowaniu do badań nad przestrzennym rozmieszczeniem kontraktowanej trzody chlewnej*, Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu nr 1, 1961; *Kontrakcja trzody chlewnej w woj. poznańskim na tle elementów ekonomiki rejonu*, Zeszyty Naukowe WSE w Poznaniu nr 11, 1963.

¹⁸ Praca zbiorowa pod red. Z. Zakrzewskiego, *Spółdzielczość w procesach równoważenia rynku dóbr konsumpcyjnych*, masz. s. 240, SIB, 1979 oraz kilka prac w ramach realizacji problemu węzłowego 13.2. grupy tematycznej 04, m. in. Z. Zakrzewski, B. Pilarczyk, *Ogólne tendencje polityki kształtowania rynku dóbr konsumpcyjnych i usług*; M. Sławińska, *Związki między rynkiem dóbr konsumpcyjnych a rynkiem dóbr produkcyjnych w polityce rynkowej*; H. Szulce, *Instrumenty polityki rynkowej równoważenia popytu i podaży artykułów żywnościowych*; M. Brojerski, *Instrumenty polityki handlowej w zakresie kształtowania zaopatrzenia w artykuły żywnościowe*.

nowagi na rynku artykułów żywnościowych. Szczegółowa analiza efektów poszczególnych posunięć w zakresie polityki ekonomicznej wskazuje, iż syntetycznym wynikiem tejże polityki winno być takie kreowanie dochodów ludności z produkcji rolniczej, które stwarzają rolnikom możliwości reprodukcji rozszerzonej, zapewniając im jednocześnie niezbędny poziom życiowy. Należy podkreślić przy tym, że między obu tymi efektami istnieje ściśle powiązanie i trudno wyobrazić sobie w dłuższym okresie realizację wyłącznie jednego z nich.

Aktywna rola dochodów w zakresie pobudzania podaży artykułów rolnych, potwierdzona jest statystyczną zależnością między przyrostem dochodów gospodarstw chłopskich w danym roku, a przyrostem wydatków pieniężnych na produkcję w roku następnym. Zaobserwowano również charakterystyczne zjawiska nie zmniejszania wydatków na produkcję, lecz jedynie ograniczania ich przyrostu w okresach spadku dochodów. Oczywiście hamuje to tempo wzrostu produkcji rolnej w latach następnych. Utrzymywanie się jednak tego zjawiska w dłuższym okresie może doprowadzić do bezwzględnej spadku produkcji rolnej.

Wspomnieliśmy już krótko o wartościach, które dochody z produkcji rolnej winny zapewniać. Warto zastanowić się także, jakie dla realizacji tak zakreślonych celów winno być tempo zachodzących w dochodzie przemian. W literaturze można spotkać dość powszechny pogląd, że tempo wzrostu dochodów ludności rolniczej nie może być niższe od tempa wzrostu dochodów ludności nierolniczej¹⁹. W naszych warunkach szybsze tempo przyrostu dochodów z produkcji nierolniczej pogłębia lukę między popytem a podażą produktów rolnych. Jest natomiast sprawą oczywistą, że przez przyrost dochodów rolniczych tempo przyrostu dochodów spoza rolnictwa nie jest sprawą prostą. Wpływa na to zarówno istotna różnica między dynamiką wydajności pracy w tych gałęziach gospodarki narodowej, jak i uzależnienie produkcji od warunków glebowo-klimatycznych, co w efekcie powoduje wahania w poziomie produkcji. W tej sytuacji, w celu wyrównania tempa przyrostu dochodów ludności rolniczej podnosi się realne ceny skupu produktów rolnych. Podwyższenie cen skupu produktów rolnych przy stałych cenach produktów żywnościowych zmusza do zwiększonych dotacji i w efekcie do korekty w podziale dochodu narodowego na rzecz rolnictwa, a więc do dofinansowania produkcji rolniczej z dochodu narodowego wytworzonego w działach pozarolniczych. O ile do roku 1970 dofinansowania produkcji rolnej z innych pozarolniczych działów gospodarki narodowej były niewielkie, co wiązało się z niewielką dynamiką zmian cen rolnych, to w latach 1971 - 1978, przy szybkiej dynamice zmian cen rolnych i mimo zwiększonego tempa wzrostu produkcji rolniczej, dofinansowania te były znacznie większe. Oblicza się

¹⁹ Por. Z. Grochowski, *Dochody i akumulacja w gospodarce chłopskiej oraz źródła finansowania jej rozwoju*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 1, 1977, s. 3 - 5.

na przykład, że w latach 1960 - 1974, tylko około 57% przyrostu realnych dochodów gospodarstw indywidualnych było wynikiem wzrostu produkcji rolnej, 43% przyrostu stanowiły zmiany w poziomie i relacjach cen²⁰. Wspomniana już, utrzymująca, się a co gorsze wyraźnie rosnąca, rozpiętość między cenami rolnymi i cenami żywności pociągająca za sobą wzrost dotacji jest, rzecz zrozumiała, rozwiązaniem połowicznym. Ich celem jest niedopuszczenie do spadku produkcji rolnej. W dłuższym jednak okresie jest to rozwiązanie nie do utrzymania i dla zapewnienia odpowiedniego tempa rozwoju produkcji rolnej konieczne jest stworzenie warunków dla zabezpieczenia odpowiedniego wzrostu wydajności pracy w rolnictwie. Nie wchodząc głębiej w problem poziomu cen i wewnętrznej struktury, trudno nie zaznaczyć, że reakcje producentów rolnych na aktualny poziom cen nie są jednolite i uzależnione są w dużej mierze od charakterystycznych proporcji zachodzących między czynnikami produkcji w różnych typach gospodarstw rolnych. Przeprowadzając zatem szacunek spodziewanych reakcji na określone zmiany cen należy przewidywać, iż aczkolwiek producent będzie faktycznie dążył do maksymalizacji uzyskanego dochodu wybierze taką gałąź produkcji, która w jego konkretnym gospodarstwie, dysponującym określonym poziomem czynników produkcji, będzie relatywnie najbardziej opłacalna. Produkcja ta przy tym nie zawsze charakteryzować się będzie najwyższymi cenami skupu.

Tak więc oprócz opisanych już trudności oddziaływania poprzez ceny na rozwój pożądaných wielkości i kierunków produkcji rolnej, związanych z koniecznymi w tych przypadkach dopłatami budżetowymi do cen, dodatkową jest wspomniana odmienna i trudna do przewidzenia reakcja gospodarstw rolnych. Omawiając możliwości stymulowania rozwoju rolnictwa poprzez regulację cen, należy również pamiętać, że dwupoziomość cen i brak związków między cenami żywności i cenami skupu produktów rolnych prowadzą z konieczności do administracyjnego kierowania cenami. Często decyzje o zmianie cen są spóźnione i podejmowane dopiero w sytuacjach drastycznych zachwiania równowagi rynkowej. Na ich efekty w rolnictwie trzeba czekać dość długo, co powoduje pewną nerwowość, kolejne próby zmiany poziomu i relacji cen itp. Przy wszystkich jednak uwagach wskazujących na niedoskonałość cen jako instrumentu mogącego regulować poziom i strukturę produkcji rolnej działają one spośród innych narzędzi oddziałujących na producenta najszybciej i w sposób najbardziej bezpośredni. Co ważniejsze ceny są bezpośrednio związane z określonymi osiąganymi przez ludność rolniczą dochodami. Kształtują zarówno ich poziom nominalny, jak i realny. Rolnika interesuje określony poziom cen głównie poprzez pryzmat dochodów. A więc poza wysokością cen, interesują go nakłady jakie w swoim szczególnym

²⁰ Por. Z. Grochowski, A. Woś, *Procesy przystosowawcze w rolnictwie polskim*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1975, dodatek do numeru 4, s. 56 - 57.

gospodarstwie musi ponieść na określony typ produkcji, by w ten sposób wyjść na przypuszczalną wielkość dochodów. Można zatem stwierdzić, że dopiero w konfrontacji z dochodami sprawdza się trafność decyzji cenowych, podjętych dla realizacji określonych preferencji centralnego planifikatora.

Problem zapewnienia odpowiedniego, mobilizującego do wzmożonej produkcji poziomu dochodów łączy się co najmniej z dwoma warunkami jakie muszą one spełniać. Jak już wspomniano ich tempo wzrostu musi być co najmniej takie jak ludności nierolniczej, poza tym z uwagi na rosnącą kapitałochłonność produkcji, dochody muszą pozwolić na zwiększone inwestowanie w gospodarstwo rolne. Oba te warunki w konkretnej sytuacji naszego rolnictwa, są niezwykle trudne do spełnienia, wymagają z jednej strony odpowiednich dopłat budżetowych do cen, z drugiej natomiast zastosowania w sposób najbardziej optymalny takich instrumentów polityki finansowej, jak: kredyty, system podatkowy czy system ubezpieczeń. Niezbędnym zatem instrumentem, aktywnie kształtującym dynamiczny rozwój rolnictwa, jest kredyt. Rola kredytu rośnie bardzo wyraźnie wraz z rosnącą kapitałochłonnością produkcji, na pokrycie której z reguły nie wystarczają bieżące dochody. Kredyt jest najtańszym dla gospodarki sposobem finansowania postępu technicznego, wyprzedzającym jakoby w czasie wzrost dochodów z tego działu gospodarki narodowej. Zaletą kredytu jest zatem pokrywanie bieżących nakładów produkcyjnych z przyszłych dochodów rolnictwa. Państwo finansuje w tym przypadku nakłady jedynie w ramach określonego zakresu czasowego. Należy przy tym podkreślić wychowawczą rolę kredytu, który w pewnym sensie poprzez konieczność jego spłaty, zmusza do bardziej efektywnego gospodarowania zakupionymi środkami produkcji. Kredyt może zarówno stabilizować siłę nabywczą ludności rolniczej (której dochody, jak wiadomo cechują się dużą sezonowością i wahaniami), jak i wpływać w pewnej mierze na kierunki rozwoju określonych dziedzin produkcji. Trzeba jednak pamiętać, że jest on w dużej mierze instrumentem wspomagającym oddziaływanie cen na decyzje produkcyjne i jego znaczenie jako narzędzia samoistnego jest w tym ujęciu mniejsze. Odpowiednia kalkulacja spodziewanych dochodów i koniecznych nakładów przesądza o stopniu wykorzystania kredytu i jego roli w podjętych decyzjach produkcyjnych. Oczywiście dzieje się tak wtedy, gdy kredyt jest powszechnie dostępny, tani i udzielany na relatywnie dłuższy okres.

Innym narzędziem zabezpieczającym w pewnej mierze przed drastycznym spadkiem dochodów jest system ubezpieczeń. Jego aktywna i stabilizująca rola uwidacznia się jednak jedynie w sytuacji, gdy wspomniany system jest dostatecznie szeroki i korzystny dla rolników, innymi słowy kiedy w rzetelny sposób przejmuje część ryzyka produkcji związanego z wypadkami losowymi. Musi to być zatem system umożliwiający odтворzenie przepadłego mienia i zdolności produkcyjnej gospodarstw do-

tkniętych klęską. Można zatem stwierdzić, że sprawność systemu ubezpieczeń jest katalizatorem warunkującym osiągnięcie zamierzonych efektów w sferze produkcji, poprzez manipulowanie instrumentami ekonomicznymi, takimi jak: ceny, dochody czy kredyty.

Instrumentem ekonomicznym, determinującym natężenie przepływu środków finansowych do rolnictwa, a pośrednio wpływającym na wielkość i strukturę podaży produktów rolnych jest obowiązujący system świadczeń w rolnictwie. Polityka świadczeń jest na ogół zróżnicowana regionalnie i w odniesieniu do różnej wielkości gospodarstw. Do posunięć, w omawianym zakresie, sprzyjających sterowaniem wielkością produkcji rolnej można zaliczyć odpowiednie łagodzenie progresji podatkowej w gospodarstwach większych, cechujących się znacznymi potencjalnymi możliwościami wzrostu produkcji oraz system celowych ulg podatkowych. Wspomniany system ulg winien preferować działalność inwestycyjną gospodarstw oraz uwzględniać wypadki klęsk żywiołowych i losowych. Aktualnie obowiązujący w polskim rolnictwie system świadczeń w znacznej mierze te postulaty spełnia i w zasadzie nie jest przeszkodą w intensyfikacji rozwoju produkcji rolnej. Analiza obciążeń gospodarstw po 1971 r. wskazuje, że ich skutki nie niwelują czy poważniej zniekształcają działania innych instrumentów polityki ekonomicznej, takich jak ceny czy dochody. Generalnie można również stwierdzić, że odpowiednio stosowany i modyfikowany system podatkowy, może być skutecznym narzędziem wzmagającym oddziaływanie na rozwój pożądaných kierunków produkcji rolnej.

Omówione pokrótce działanie instrumentów polityki ekonomicznej na podaż produkcji rolnej, wskazuje na złożoność tych zjawisk i ich wielostronne uwarunkowania. Skuteczność działania jednego z instrumentów jest często uzależniona lub pociąga za sobą odpowiednie zmiany w narzędziach współwystępujących. Trudność manewrowania tymi instrumentami polega dodatkowo na istniejącej rozbieżności między swobodnie podejmowanymi przez producentów decyzjami produkcyjnymi, a scentralizowanym systemem ustalania cen i regulowania dochodów. W efekcie określone działania instrumentami ekonomicznymi, zmierzające do zmiany poziomu produkcji i skierowane na wybrany produkt, może i często nie przynosi zamierzonych skutków z uwagi na występujące zmiany w relacjach cen i opłacalności w stosunku do innych produktów, które za sobą taki manewr pociąga. Każda decyzja zmiany określonego instrumentu powinna przewidywać możliwość przemian w czynnikach współzależnych, a zatem w pewnej mierze stymulować grę elementów rynkowych, jaka zaszłaby na rynku wolnym, nie usztywnionym przez wyznaczony, obowiązujący poziom cen. Wolna gra sił rynkowych określa jednocześnie poziom i sposób dostosowania się innych współzależnych elementów. Brak umiejętnego przewidywania w tym zakresie powoduje wiele posunięć chybionych, które zauważywszy długi (zdeterminowany naturalnymi wa-

runkami produkcji) cykl od chwili działania danego instrumentu do oczekiwanej reakcji, często przyczyniają się do pogłębienia chaosu i braku równowagi na rynku rolnym. Typowym przykładem intuicyjnego, niestety nie zawsze z punktu widzenia ekonomicznego, trafnego działania poprzez zmiany poziomu cen są decyzje o zmianach relacji cen między cenami skupu żywca, cenami pasz i cenami zbóż. Mamy przykłady, że mimo kilkakrotnych po 1975 r. podwyżek cen żywca, przy jednoczesnym wzroście cen pasz i cen zbóż, zamierzony efekt wzrostu produkcji zwierzęcej nie został osiągnięty.

Sprawę działania za pomocą instrumentów polityki rynkowej przy faktycznie istniejącym rynku usztywnionym, dodatkowo komplikuje fakt; uzależnienia wielu gałęzi produkcji od importu. Przenosi on bardzo często tendencje z rynku światowego, a nawet rynku poszczególnych krajów, determinując niejako kierunki wielkości zmian poszczególnych instrumentów polityki rynkowej, a także kierunek i rodzaj dopłat do rolnictwa czy spożycia. Zagadnienie to jest o tyle istotne, że praktycznie nasza gospodarka rolna, przy nieco większym uzbrojeniu technicznym mogłaby się stać gospodarką samowystarczalną, co znacznie zwiększyłoby możliwość manewru instrumentami rynkowymi. Można przypuszczać, że uniezależnienie się od importu, pozwalając na skuteczniejsze manipulowanie instrumentami polityki handlowej w końcowym efekcie, pozwoliłoby również na intensyfikację eksportu rolno-spożywczego.

Trudno na zakończenie rozważań nie podkreślić, że proces dostosowania podaży do popytu na rynku artykułów żywnościowych nie opiera się wyłącznie na odpowiednio prowadzonej grze instrumentów rynkowych. Równowaga na tym rynku zależy również w znacznym stopniu od sprawnego i terminowego przesunięcia produktów z miejsc produkcji do konsumpcji, a także od sprawności przemysłu przetwórczego. W sytuacji kiedy artykuły żywnościowe, będące w obrotach, w coraz to większym stopniu są artykułami przetworzonymi, znaczną rolę w utrzymywaniu równowagi na rynku żywnościowym pełni również elastyczność i sprawność tego przemysłu w dostosowaniu towarów do bezpośredniej sprzedaży (opakowania jednostkowe) odpowiednia informacja rynkowa o produkcie, a także system promocji sprzedaży poszczególnych produktów.

Tak więc podejmując decyzje w sferze oddziaływania instrumentów rynkowych na produkcję rolną (naturalnie poprzez pryzmat pożądanego stanu równowagi), trzeba jednocześnie przewidywać ich skutki w określonym układzie sprawności funkcjonowania całego systemu rynku artykułów żywnościowych od momentu produkcji do konsumpcji tychże produktów w gospodarstwach domowych. Można zatem w celu naświetlenia kierunków i skuteczności oddziaływania poszczególnych narzędzi rozpatrywać je oddzielnie, niemniej zastanawiając się nad problemem równo-

wagi, trzeba wszystkie ogniwa rynku rozpatrywać łącznie. Należy bowiem pamiętać, o ich niezwykle silnym sprzężeniu i o ograniczonej skuteczności wysiłków podejmowanych w jednym tylko ogniwie, dla osiągnięcia celu, jakim jest równowaga na rynku artykułów żywnościowych-

AGRICULTURAL MARKET, ITS FUNCTIONS AND ROLE IN STEERING THE PRODUCTION

Summary

An attempt has been taken up in the elaboration to discuss achievements of Poznan centre of commercial sciences in the sphere of — widely understood — agricultural problems. Some thought directions connected with determination of effectiveness of the most important market policy instruments in shaping equilibrium of the food-stuff market, and particularly in stimulation of agricultural production level and structure have been also presented. More important research results from the sphere of agricultural products market, as well as country trade, carried on in the Poznan scientific centre in the past 30 years, have been shown.